

УДК 657

Голов С.Ф., д.е.н.

Міжнародний інститут менеджменту (МІМ-Київ)

КРЕАТИВНИЙ ОБЛІК: ТВОРЧИСТЬ ЧИ ШАХРАЙСТВО?

© Голов С.Ф.

Manipulation of financial information which is called creative accounting undermines the public trust to the accounting profession. The article contains definitions, causes, objective and methods of creative accounting. Some ways for detecting creative accounting practices is outlined.

Key words: creative accounting, accounts manipulation, fraud.

Маніпуляція фінансовою інформацією, яку називають креативним обліком, підриває довіру суспільства до професії бухгалтера. У статті розглянуто визначення, причини, цілі і методи креативного обліку. Запропоновано шляхи запобігання практиці креативного обліку.

Ключові слова: креативний облік, маніпулювання звітністю, шахрайство.

Манипуляция с финансовой информацией, которую называют креативным учетом, подрывает доверие общества к профессии бухгалтера. В статье рассмотрены определения, причины, цели и методы креативного учета. Предложены пути предотвращения практики креативного учета.

Ключевые слова: креативный учет, манипулирование отчетностью, мошенничество.

Вступ. Регулярні скандали, зумовлені маніпулюванням показниками фінансової звітності, підривають довіру суспільства до професії бухгалтерів і аудиторів.

Масове застосування так званого креативного обліку змушує уряди багатьох країн приймати жорсткі заходи для протидії негативним тенденціям у цій сфері.

На думку вітчизняних вчених [1, 2], в Україні вже створені усі передумови для застосування креативного обліку. Тому не випадково ця тема все частіше стає предметом дослідження.

Поряд з тим, рівень загрози, пов'язаний з поширенням креативного обліку, потребує більш детального дослідження цього явища.

Метою статті є з'ясування сутності, причин і методів креативного обліку та надання пропозицій щодо протидії його розповсюдженню.

Сутність та поширення креативного обліку

Словники з бухгалтерського обліку містять різні визначення креативного обліку:

«Спроби менеджменту «валяти дурня» з бухгалтерським обліком з метою завищення чистого прибутку» [3, с.118].

«Використання бухгалтерського обліку для введення в оману користувачів, замість належної допомоги ним» [4, с. 76].

Форма обліку, яка хоча й узгоджується зі всіма правилами і практикою, проте надає упереджене враження про фінансове становище і результати діяльності підприємства [5, с. 64-65].

«Облік, спрямований на податкову оптимізацію» [6, с.444].

М.Р. Метьюс та М.Х. Перера вважають, що креативний облік має подвійну природу, а тому можна дати подвійне визначення цього терміну:

1) у позитивному прояві – це будь-який метод обліку, що не відповідає загальноприйнятій практиці або встановленим стандартам, або принципам, але забезпечує достовірне подання стану справ у компанії;

2) у негативному прояві – це процес підгонки звітів підприємства, щоб вони подавали його діяльність в більш прийнятному та вигідному світлі в очах акціонерів, інвесторів та інших зацікавлених осіб [7, с.457-458].

Всі наведені визначення не розкривають повністю сутність креативного обліку. По-перше, не доречно акцентувати увагу на терміні «креативний», який походить від англійського слова «creative» - творчий. Явище, яке отримало назву «креативний облік», призводить винятково до того, що фінансова звітність не відображає реальний стан справ і вводить в оману користувачів.

При цьому метою застосування креативного обліку може бути не лише завищення прибутку або податкова оптимізація.

Виходячи з наведеного, креативний облік можна визначити як формальне застосування або цілеспрямований вибір методів і принципів бухгалтерського обліку для забезпечення показників фінансової звітності, які відповідають цілям окремих осіб, але вводять в оману широке коло користувачів.

Причини застосування креативного обліку

Різні автори висловлюють різні точки зору щодо причин та цілей креативного обліку.

Одні вважають, що бухгалтери маніпулюють фінансовою звітністю з різних причин, зокрема: збільшити показники прибутку; покращити вигляд балансу; виглядати успішними в політичному та соціальному кліматі; уникнути банкрутства; показати стійку тенденцію щорічного зростання прибутку; задовольнити очікування інвесторів [8, с. 380].

Вважається, що метою маніпулювання є мінімізація політичних витрат і вартості капіталу та максимізація суми компенсацій керівництву компанії, а ініціаторами такої маніпуляції є менеджери.

Втім, головною причиною виникнення й розвитку креативного обліку є обмеженість ресурсів, передусім фінансових. При цьому конфлікт інтересів охоплює широке коло учасників: менеджерів, аудиторів, фінансових аналітиків та інших зацікавлених осіб

Такі конфлікти загострюються в умовах лобіювання з боку впливових осіб і політичних партій.

Ф.Ф. Бутинець [1] вважає, що фальсифікація обліку й звітності є законом капіталістичної економіки.

Такий класовий підхід до креативного обліку не є виправданим.

Конфлікт інтересів, який призводить до маніпулювання показниками звітності, притаманний й соціалістичному суспільству. В умовах централізованої планової економіки СРСР нерідко виникали конфлікти інтересів між державою та окремим підприємством.

Варто зазначити, що в епоху «розвинутого соціалізму» приписки та перекручення звітності носили вже масовий характер.

Методи креативного обліку

О.Амат, Дж. Блейк і Дж. Доудс [9] виокремлюють чотири сфери можливостей для креативного обліку: вибір методів бухгалтерського обліку, упереджені оцінки та передбачення, здійснення штучних операцій та вибір часу справжніх операцій.

Поряд з тим вони не враховують можливість застосування різних стандартів бухгалтерського обліку. Крім того, штучні та справжні операції є реальними господарськими операціями, а тому їх доречно об'єднати в одну групу.

Отже, методи креативного обліку можна узагальнити в такі групи:

- 1) вибір облікових оцінок;
- 2) вибір і застосування методів бухгалтерського обліку;
- 3) відображення реальних господарських операцій;
- 4) вибір стандартів бухгалтерського обліку.

Облікові оцінки застосовують переважно для максимізації, мінімізації або вирівнювання прибутку шляхом відповідного розподілу і перерозподілу витрат між звітними періодами.

Серед облікових оцінок найбільш часто для маніпуляцій з прибутком завищують резерв сумнівних боргів.

Методи бухгалтерського обліку охоплюють визнання, оцінку та розкриття інформації у фінансовій звітності. При цьому звичайно застосовують професійні судження, діапазон яких може бути досить широким.

Найбільш розповсюдженим є «творчий вибір» моменту визнання доходу: авансом образу після відвантаження продукції, в процесі або після завершення надання послуг.

З метою позабалансового фінансування, часто використовують методи обліку оренди. Наприклад, класифікація оренди як операційної дозволяє не відображати в балансі отриманий актив та загальну суму зобов'язань орендаря.

Останнім часом, можливості креативного обліку зростають за рахунок методів обліку похідних фінансових інструментів і розширення сфери застосування справедливої вартості.

Предметом маніпуляції нерідко є консолідована фінансова звітність. Зокрема, компанії практикують виключення з консолідації окремих дочірніх компаній.

Методи бухгалтерського обліку дозволяють покращувати результати діяльності та фінансовий стан компаній шляхом проведення легальних господарських операцій.

В практиці розповсюджені такі типи «креативних» господарських операцій:

- операції через підприємства спеціального призначення;
- внутрішньогрупові операції;
- взаємокомпенсуючі операції.

В окремих випадках користувачів фінансової звітності можуть ввести в оману у разі оприлюднення фінансової інформації для різних користувачів за різними стандартами.

Наприклад, фінансова звітність Укрзалізниці, складена відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності, має збитковий фінансовий результат у сумі 3506,1 млн грн., а за національними стандартами – прибуток у сумі 707,6 млн гривень.

Як повідомило Головне фінансове управління Укрзалізниці, підприємства залізничного транспорту ведуть бухгалтерський облік та складають фінансову звітність відповідно до національних положення стандартів бухгалтерського обліку (далі ПСБО), затверджених Мінфіном. Але згідно з умовами кредитних договорів з іноземними банками Укрзалізниця повинна надавати фінансову звітність, складену за міжнародними стандартами фінансової звітності (далі МСФЗ), підтверджену прийнятною для банку аудиторською компанією [10].

Огляд методів креативного обліку дозволяє зробити висновок, що такий облік, безумовно, містить елементи творчості, але по суті є шахрайством, яке не завжди можливо класифікувати як таке у законодавчому полі.

Запобігання креативному обліку

Поширення креативного обліку обумовило пошук шляхів для запобігання цьому явищу.

На думку І.Чалого, «...на шляху всього цього бухгалтерського неподобства має встати пильний, об'єктивний та розсудливий аудитор» [11, с. 50].

З такою думкою важко погодитись, оскільки спотворені фінансові звіти компаній, звичайно мали позитивний аудиторський висновок. Прагнучі максимізувати свій прибуток, аудиторські фірми нерідко порушують як етичні, так і законодавчі норми. Про це свідчить як зарубіжний, так і вітчизняний досвід.

О.Амат, Дж.Блейк і Дж.Доудс [9] вважають, що для обмеження можливостей креативного обліку регулюючий орган має: скоротити вибір методів обліку; скоротити сферу облікових оцінок; застосовувати превалювання сутності над формою для штучних операцій; вимагати переоцінки для справжніх операцій, час здійснення яких відстрочено керівництвом.

Проте хоча це й дозволяє звузити сферу застосування методів креативного обліку, але не вирішує проблему.

В 2003 році Міжнародна Федерація бухгалтерів оприлюднила своє дослідження «Відновлення довіри суспільства до фінансової звітності: міжнародна перспектива» [12], в якому надано рекомендації щодо скорочення можливості креативного обліку. В цьому документі зазначається, що усі учасники процесів обліку та звітності несуть відповідальність і лише позитивне ставлення до етики у бізнесі дозволить подолати креативний облік.

Ці рекомендації мають дещо загальний характер та сконцентровані на ставленні до етики.

На думку М.Р.Метьюса і М.Х.Б.Прери єдиним засобом стримання креативного обліку є розробка довгострокової професійної позиції, а бухгалтери мають увібрати в себе професіоналізм та етику [7, с. 474]. Поряд з тим ті самі автори далі вказують на конфлікт між професіоналізмом та меркантилізмом, внаслідок чого цілі бухгалтерів і цілі суспільства розминаються [7, с. 524-525].

Отже, готовність бухгалтерів діяти етично для запобігання креативному обліку залишається відкритим питанням.

Тому покладатися лише на етику не можна. Слід розробити та реалізувати комплекс заходів, спрямований на послаблення конфліктів, які обумовлюють креативний облік.

По-перше, необхідні кардинальні зміни в аудиторській практиці та її регулюванні. Обов'язковий аудит має базуватись не на угоді між аудитором і клієнтом, а на угоді між аудитором і регулятором. Саме регуляторний орган повинен контролювати якість фінансової інформації, що оприлюднюється. Також потребують перегляду стандарти аудиту, передусім щодо змісту аудиторського висновку. В такому висновку необхідно відображати не лише відповідність фінансовій звітності встановленим стандартам, а й оцінювати перспективи діяльності підприємства.

По-друге, це тісно пов'язано з вдосконаленням самої фінансової звітності: застосування єдиних стандартів фінансової звітності, які постійно вдосконалюватимуться, та посилення контролю за їх дотриманням також сприятимуть обмеженню креативного обліку.

По-третє, важливим є всебічне етичне виховання майбутніх професійних бухгалтерів.

Оскільки норми етичної поведінки є дуже важливими для професійних бухгалтерів, викладання етики доречно виділити в окремий предмет.

Цікавим є досвід західних університетів, які започаткували спеціальний курс «Захист від креативного обліку», в якому розглядають методи виявлення випадків маніпулювання показниками звітності та запобігання ним.

Не слід також забувати про необхідність навчання користувачів фінансової звітності, які мають розуміти методи подання інформації у фінансовій звітності та сутність її показників.

Нарешті, слід пам'ятати, що навіть при абсолютно достовірних показниках фінансових звітів, вони не відображають реальну ринкову вартість підприємства.

Існуюча система бухгалтерського обліку спирається на загальноприйняті принципи (GAAP), які формувались в епоху індустріальної економіки і не пристосовані для адекватного відображення сучасних факторів вартості бізнесу і, зокрема, його нематеріальних активів.

Неадекватність існуючої системи бухгалтерського обліку і фінансової звітності сучасним потребам суспільства зумовлює особливу актуальність пошуку нової парадигми, яка має забезпечити зниження інформаційного ризику для користувачів.

Висновки

1. Креативний облік можна визначити як формальне застосування або цілеспрямований вибір методів і принципів бухгалтерського обліку для забезпечення показників фінансової звітності, які відповідають цілям окремих осіб, але вводять в оману широке коло користувачів.

2. Метою креативного обліку є мінімізація політичних витрат і вартості капіталу та максимізація суми винагород керівництву компаній.

3. Головною причиною виникнення і розвитку креативного обліку є конфлікт інтересів в умовах обмежених ресурсів.

4. Методи креативного обліку можна узагальнити у чотири групи: вибір облікових оцінок; вибір і застосування методів бухгалтерського обліку; формальне відображення реальних господарських операцій; вибір стандартів бухгалтерського обліку.

5. Запобігання подальшому поширенню креативного обліку потребує здійснення комплексу заходів, які охоплюють зокрема: зміни в регулюванні аудиторської діяльності; застосування та вдосконалення єдиних стандартів фінансової звітності; запровадження курсів «Професійна етика» і «Захист від креативного обліку», навчання користувачів основам фінансової звітності; розробка та запровадження нової парадигми бухгалтерського обліку.

Список використаних джерел:

1. Бутинець Ф. Ф. Альфа і омега бухгалтерського обліку або моя болісна несповідь / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир, ПП «Рута» 2007. – 328 с.
2. Моссаковський В. Види обліку в сучасних умовах та їх обґрунтування / В. Моссаковський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2002. – № 6 – С. 22–29.
3. Siegel J. G. Dictionary of Accounting Terms / J. G. Siegel, J. K. Shim. – [4th ed.]. – New York : Barrons, 2005. – 506 p.
4. Parker R. H. Macmillan Dictionary of Accounting / R. H. Parker. – [2nd ed.]. – London : The Macmillan Press Ltd., 1992. – 307 p.
5. CIMA Official Terminology. – [2005 Edition]. – CIMA Publishing, Oxford, 2005. – 114 p.
6. Медведев М. Ю. Бухгалтерский словарь / М. Ю. Медведев – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 488 с.
7. Мэтьюс М. Р. Теория бухгалтерского учета / М. Р. Мэтьюс, М. Х. Б. Перера ; пер. с англ. Э. И. Гогия, Я. В. Молоток, И. А. Смирновой ; под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 663 с.
8. Drever M. Contemporary Issues in Accounting / M. Drever, P. Stanton, S. Mc Gowan. – John Wiley&Sons Australia, Ltd., 2007. – 414 p.
9. Amat O. The ethics of creative Accounting [Electronic Resource] / O. Amat, J. Blake, J. Dowds. – Mode of access : <http://www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/349.pdf>
10. Розбіжність у результатах фінансового аудиту [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт УкрЗалізниця. – Режим доступу : http://www.uz.gov.ua/index.php?f=Doc.View&p=news_3831.0.news
11. Чалый И. Как доят священных коров бухучета / И. Чалый // Бухгалтер. – 2004. – № 5. – С. 45–50.
12. Rebuilding public confidence in Financial Reporting : an international perspective [Electronic Resource] – Mode of access : <http://www.ifac.org/Credibility/>